

שבע פישטיין, טאָראָנטא, קאַנאַדע

פון געטא צו די פארטיזאנער

מיינע איבערלעבענישן אין נאצישן גהינום

עם ערשטן סעפטעמבער 1939, ווען די דייטשן זענען אָנגעפאַלן אויף פוילן, וואָס איז געווען דער אָנהויב פון דער צווייטער וועלט־מלחמה און דער אָנהויב פונעם גרויזאַמען אומקום פון יידישן פאָלק — זענען מיר, איך און מיין מאַן מאָטל ז״ל, נישט געווען אין ריקי. מיר זענען דעמאָלט צופעליק געווען אין אַ ״הויף״, וואָס האָט זיך געהאַט אוסמעליץ. איך שטרייך אונטער דעם דאָזיקן מאָמענט, ווייל דער הויף אוסמעליץ האָט געהאַט פאַר אונדז אַ ספּעציעלע באַדייטונג. דער שיקזאַל האָט געוואָלט, אַז אויך ביים סוף פון דער מלחמה זאָלן מיר זיך געפונען אין זעלבן אוסמעליץ.

ווי אַזוי קומט עס, אַז מיר זאָלן זיך געפינען אין אוסמעליץ? וועלן מיין מאַן מאָטל איז אַלט געווען צען יאָר, אַ יינגל פון אַ קליינשטעטלדיקער היים, איז ער געווָארן פאַריתומט פון זיין פאָטער, לייביש פישטיין, וועלכן מען האָט געהאַט ״דער הויכער לייביש״. עס איז געבליבן די מוטער חיה עטע און צוויי שוועסטערס: שרה בלומע און שיינדל און דריי ברידער: לייזער, וועלכער איז שוין געווען פאַר־הייראַט, און די אַנדערע צוויי ברידער: פרוטשע און מאיר. מאָטל האָט זייער ליב געהאַט זיין מוטער און איז שוין דעמאָלט געווען גענוג רייף צו פילן, אַז ער דאַרף העלפן אין שטוב אין דער פרנסה. מיט דער גאַנצער ערנסטקייט און אחריות האָט ער אויף זיך גענומען דעם שווערן עול פון דאגת פרנסה. ער פלעגט גיין פון דאָרף

צו דאָרף, איינקויפן אַ זעקל תבואה, ברענגען עס אין דער מיל און דערנאָך דאָס געמאָלענע מעל פאַרקויפן צו אַ בעקער. וועג ער איז אַביסל עלטער געוואָרן האָט ער זיך געזומען צום האַנדל מיט בהמות און שפּעטער אויך מיט סעדער, וועלכע ער האָט געדונגען אין אוסמעליץ ביים באַוווסטן פּריץ ניעדזשעלסקי, אַ רייכער גוטבאַזיצער. דער פּריץ האָט זייער ליב געהאַט מאָטלען און וועג די מלחמה איז אויסגעבראָכן, זענען מיר טאַקע געווען אין אַ סאָד, וואָס האָט זיך געפונען אין אוסמעליץ.

דער געראנגל אין געטא

וועג מיר זענען אָנגעקומען קיין ריקי האָבן שוין דאָרט געווילדעוועט די דייטשע אָקופאַנטן. די נייע גזירות קעגן יידן זענען געוואָרן אַ טאָג־טעגלעכע דערשיינונג. דערנאָך האָט מען די יידן פאַרשפּאַרט אין אַ געטאָ און זיי האָבן געמוזט טראָגן ווייסע אַרעמבענדער מיטן מגן־דוד. דער עקאָנאָמישער מצב איז מיט יעדן טאָג געוואָרן אַלץ ערגער און דער גערמאַנגל פון די יידן פאַר זייער פּיזישער עקזיסטענץ האָט מיט יעדן טאָג אָנגענומען אַלץ שוועראַ שווערער פאַרמען.

מיר זענען אין שטעטל ריקי געווען אַ פאַרצווייגטע משפּחה, וואָס האָט דאָרט געלעבט זינט דורות. וועג האָט נישט געקענט מיין פאָטער משה גאָלדעס, אַ באַלעבאַטישער ייד, וואָס האָט זייער ליב געהאַט ארץ־ישראל, האָט נאָך אין יאָר 1932 געקויפט באָדן אין ארץ־ישראל און די גאַנצע צייט געשטיצט מיט באַשטיי־ערונגען, געגעבן פאַרן קרן קיימת לישראל.

מיין מוטער אסתר פריידל איז געווען באַקאַנט אין שטעטל מיט איר ערלעכקייט און האַרציקער באַציאונג צו מענטשן. מיינע שוועסטער: בלומע און שרה־פּערל זענען געווען דערצויגן אין גייסט פון יידישקייט און מענטשלעכקייט. דאָס זעלבע אויך מיינע צוויי ברידער נתן און שמעון.

די דייטשע כאַרניכטונגס־מאַשין האָט געאַרבעט מיטן גאַנצן פאַרנעם און מיט אכזריותדיקער אויסגערעכנטקייט. צום ערשט איז געקומען די גזירה, אַז פאַרן פאַרלאָזן דאָס געטאָ ווערט מען דערשאָסן. מען האָט צוגעטיילט שפּייז־קאָרטן, לויט וועלכע מען איז געווען פאַרמשפּט צו הונגערן. די ענגשאַפט אין געטאָ איז געווען גרויס און די סאַניטאַרע באַדינגונגען זענען געוואָרן אומדערטרעגלעך. עס איז אויסגעבראָכן אַ טיפוס עפּידעמיע, וועלכע האָט אויך נישט אויסגעמיטן מאָטלען.

וועג מאָטלס ברודער פרוטשע איז איינמאָל אַרויס פון געטאָ איינשאַפן עפּעס צום עסן, האָט אים געטראָפן אַ מערדעריש קויל פון אַ דייטשן פאַטרול אין ער

איז דערהרגעט געוואָרן אויפן אָרט. אויף אַזאַ אופן איז אויך דערשאָסן געוואָרן מאָטלס פּעטער, מאיר בערעזינער. די מאָרדן האָבן שטאַרק געווירקט אויף מאָטלען וועלכער איז געלעגן אַ צוגעשמידטער צום בעט. ער האָט דעמאָלט זיך געגעבן דאָס וואָרט, אַז ווען ער וועט איבערהאָלטן די שווערע קראַנקהייט, וועט ער זיך נישט לאָזן פירן ווי אַ שעפּעלע צו דער שחיטה, נאָר וועט טון אַלץ, כדי נקמה צו נעמען אין די מערדער.

מאָטל פישטיין

אין ארבעטס־לאגער

דאָס דאָזיקע געפיל איז אין אים רייף געוואָרן שוין אין אָנהויב און דערמיט האָט ער געאָטעמט אַלע שפּעטערדיקע טעג און נעכט, אין וועלכע ער האָט זיך אָפּגעגעבן דעם קאַמף קעגן די דייטשן. דאָס איז נישט געווען סתם אַן אימפּולס, נאָר אַ פּעסטער באַשלוס, וועלכער איז געווען אין אייגקלאַנג מיט זיין פּעסטן כאַראַקטער, מיט דעם מוט און דרייסטקייט, מיט וועלכע ער האָט זיך אויסגעצייכנט.

גלייך ווי ער איז אויפגעשטאַנען פון בעט האָט ער אָנגעהויבן פּלאַנירן ווי אַזוי צו אַנטלויפן פון געטאָ, אָבער דאָן איז געקומען דער שוואַרצער טאָג ווען די דייטשע רוצחים האָבן אַרומגערינגלט דאָס געטאָ און אָנגעהויבן אַרויסצופירן די יידן. מאָטל איז דעמאָלט געווען אין אַרומגערינגלטן געטאָ אוּן נישט געקענט אַנטלויפן. מיר האָט צוגעשפּילט דאָס גליק, וואָס איך בין נאָך מיט עטלעכע טעג פריער אַוועק פון געטאָ. מאָטלען האָבן די דייטשן אַוועקגעפירט אין אַרבעטס־לאַגער צו די סטאַווענס.

דאָס גרויזאַמע לעבן אין וואַלד

בייַ דער אַרבעט איז צו מאָטלען דערגאַנגען די ידיעה פון דעם קריסט, וואָס איך האָב געשיקט צוויסנטון אים, אַז איך געפין זיך אין וואַלד. דאָס האָט אים

צוגעגעבן מוט אוך עס האָט נישט לאַנג געדויערט אוך ער האָט דורכגעפירט דאָס אַנטלויפן פון לאַגער אוך ער איז אָנגעקומען צו מיר אין וואַלד.

פאַר אונדז ביידן האָט זיך דאָן אָנגעהויבן דער שווערער וועג, אויף וועלכן מיר האָבן דורכגעמאַכט די גרויזאַמע איבערלעבענישן, טאָג אוך נאַכט אין ווילדן וואַלד, אַרומגערינגלט פון אינעווייניקסטע אוך דרויסנדיקע שונאים. פון איין זייט די פאָליאַקן, וועלכע האָבן אונדז פאַרפאָלגט אין וואַלד. פון דער אַנדערער זייט — די דייטשן, וועלכע האָבן פון צייט צו צייט געמאַכט אָבלאָווע אויף אונדזער וואַלד.

בייטאָג האָבן מיר זיך נישט געקענט רירן פון אונדזער באַהעלטעניש צווישן די געדיכטע ביימער אין ווילדע קוסטעס, פון וועלכע מיר האָבן נישט געקענט אַרויסשטעקן דעם קאָפּ אויף דער ליכטיקער שיין. מיטן אָנקום פון דער נאַכט, וועו עס איז שוין געווען גוט פינצטער, האָבן מיר ערשט געקענט זיך אויפשטעלן אוך פאָרזיכטיק זיך באַוועגן, אַכטונג געבן עס זאָל אונדז קיינער, חלילה, נישט באַמערקן.

צום ערגסטן איז געווען וועו עס האָט אָנגעהויבן רעגענען. עס זענען געווען צייטן, וועו דער רעגן האָט נישט אויפגעהערט צו גיסן אַכט אוך צען טעג נאָכאַנאַנד. מיר זענען דאָן געלעגן ממש אין אַ טייך מיט וואַסער. ביינאַכט האָט מאָטל זיך אַרויסגעכאַפט פון וואַלד, צוגעשאָרט זיך צו אַ שכנותדיק דאָרף אוך געבעטן ביי אַ פויער עפעס צום עסן. דאָס איז געווען פאַרבונדן מיט גרויס געפאָר, ווייל די פויערים פלעגן אָפטמאָל צוווויסנגעבן די דייטשן, אַז אין דער געגנט געפינען זיך

מאָטל פישטיין צווישן א גרופּע יוגנטלעכע ביים טייך

פון רעכטס: שלמה קויאווסקי, לייזער־בער טורבינער, בצלאל בארנשטיין, נתן קורצגאן, נתן קויאווסקי, שלמה־דוד טורבינר, חיים זאלצבערג, בן־ציון ראטהאלץ, מאטעס

יידן. עס האָט געטראָפן, אַז מאָטל האָט ביים אַרייַנקומען צו אַ פויער געמוזט זיך פֿאַרשטעלן אַלס פֿאַרטיזאַן און מיט כוח נעמען ביי אים עפּעס צום עסן.

די באַגעגעניש
מיט מיינע שוועסטערס און ברודער

ליגנדיק אַזוי אין וואַלד אָפּגעריסן פון דער וועלט, זענען מיר כסדר געווען פֿאַרנומען מיט די געדאַנקען וועגן אונדזערע משפּחות. מיר האָבן נישט געוויסט, וואָס עס געשעט מיט די יידן אין די שטעטלעך און מיר האָבן מורא געהאַט צו רעדן אַיינער צום אַנדערן, געהיטן זיך מיט יעדן ריר, כדי עס זאָל נישט עמעץ דערהערן אַ שאָרך. מיר האָבן זיך פֿאַרשטענדיקט נאָר מיט שטים־לשון, געגעבן זיך צייכנס, אָבער יעדער פון אונדז האָט געוווסט, אַז ער וועלט גענפּיניקט פון די זעלבע מחשבות.

אין איינעם אַן אָוונט, ליגנדיק אַזוי אין וואַלד אין געהאַקטע צרות, מיטן באַוווסטזיין פון די מוראדיקע געפֿאַרן, וואָס לויערן אויף אונדז, נישט־וויסנדיק וואָס יעדע מינוט קען מיט זיך ברענגען, האָבן מיר פֿלוצים דערהערט ווי עס דערנענטערן זיך טריט אין דער ריכטונג פון אונדזער באַהעלטעניש. די טריט האָבן זיך געהערט וואָס אַמאָל נענטער און נענטער. מיר האָבן צוגעלייגט אונדזערע אויערן צו דער ערד און קלאָרער אונטערשיידט, אַז דאָס זענען טריט פון אַ גרופּע מענטשן.

די הערצער ביי אונדז האָבן אָנגעהויבן קלאַפן האַסטיקער, אין גרויס שרעק: אָט, אָט און עס קומט אונדזער סוף... מיר האָבן אייגעהאַלטן אונדזערע אָטעמס און מיטאַמאָל האָבן זיך באַוויזן פֿאַר אונדזערע אויגן צוויי פרויען און אַ מאַן, וועלכע זענען פֿאַרבייגעגאַנגען און אונדז נישט באַמערקט. פֿאַר אונדז איז געווען קלאָר, אַז דאָס זענען יידן, וואָס באַהאַלטן זיך אויס אין וואַלד. מיר האָבן דערפֿאַר זיך צוגעשאָרט נענטער צו זיי און דערזען, אַז די צוויי פרויען זענען מיינע צוויי שוועסטערס און צוזאַמען מיט זיי גייט מיין ברודער נתן.

די פרייד איז געווען אין לשער, אָבער געמישט מיט טיפן טרויער. עס האָט אונדז געשטיקט אַ געווויין. מיר האָבן נישט געוווסט וואָס צו טון מיט זיך מיר האָבן געוואָלט שרייען פון פרייד, פרייען זיך מיט אונדזער אָפּגעפינען זיך אָבער גלייכצייטיק האָט זיך געריסן פון אונדז דאָס געוויין איבערן גרויסן אומגליק, וואָס האָט פֿאַסירט מיט די אַנדערע פון אונדזער גרויסער משפּחה.

מיין ברודער נתן האָט אונדז דערציילט זיינע שוידערלעכע איבערלעבענישן פון דער צייט וועו עס איז פֿאַרגעקומען די אויסזידלונג פון די דעמבלינער יידן. ער אַליין איז אויך געווען צוזאַמען מיט אַנדערע ריקער יידן אין דעמבלינער

געטאָ און זיי זענען אויפגעלאָדן געוואָרן אין פאַרמאַכטע וואַגאָנען ווי בהמות צו דער שחיטה. ער האָט געזען, אַז ער האָט נישט וואָס צו פאַרלירן און האָט זיך דעצידירט אַראָפצושפרינגען כּוונעם לויפנדיקן צוג.

דער שפרונג איז אים געלונגען און ער האָט געמומען וואַנדערן איבער פעלדער און וועלדער, ביז ער איז אָנגעקומען אין דאָזיקן וואַלד, וווּ ער האָט אויך באַגעגנט אונדזערע צווייַ שוועסטער, וועלכע האָבן געבלאָנדזשעט אין וואַלד. זיי האָבן אים געזאָגט, אַז זיי האָבן געהערט וועגן אונדז. מען האָט געזאָגט, אַז איך מיט מיין מאַן געפינען זיך אין וואַלד.

די פּאָליאַקן דערהרגענען מיינע שוועסטער און מיין ברודער

עס איז אָנגעקומען דערווינטער מיט די קאַלטע ווינטן און שניי־זאָוויערוכעס. די בלעטער זענען אַראָפּגעפאַלן פון די ביימער. די צייכנס פון אונדזערע טריט אינעם טיפן שניי האָבן געדראָט אונדז אויסצוגעבן. מיר האָבן דערפאַר באַשלאָסן אַרויסצוגיין פון וואַלד און זוכן אַ באַהעלטעניש ערגעץ אין אַ דאָרף בייַ אַ פויער.

מאָטל איז אַוועק דער ערשטער אין אַ דאָרף אַריין, אָפּגעזוכט אַ פויער, וועלכער האָט מסכים געווען אונדז אויסצובאַהאַלטן איבערן ווינטער. נאָך עטלעכע טעג איז ער צוריקגעקומען אין וואַלד אַריין אַ צופרידענער, מיט דעם וואָס אים איז געלונגען צו דערלייַדיקן דאָס באַהעלטעניש ביים פויער. בלויז פאַר מיר און מיינע צווייַ שוועסטערס. ער מיט נתנען וועלן מוזן בלייבן אין וואַלד.

מאָטל האָט מיך געמומען אַרויספירן די ערשטע פונעם וואַלד. נתן איז געבליבן מיט מיינע צווייַ שוועסטער וואַרטן, ביז מאָטל וועט צוריקקומען און זיי אייַנצייַק־וויייַז אַוועקפירן אין דאָרף אַריין. וועו מאָטל איז צוריקגעקומען האָט ער שוין מיינע שוועסטערס מיטן ברודער נישט געפונען אויפן אָרט, וווּ זיי האָבן געדאַרפט וואַרטן אויף אים. אַ פאַרציטערטער האָט ער זיי געמומען זוכן צווישן די קוסטעס אין וואַלד. אין מוח האָט אים געעקבערט דער מוראדיקער געדאַנק, אַז עס איז געשען אַן אומגליק.

ער האָט לאַנג נישט געדאַרפט זוכן און ער האָט זיך באַלד אָנגעטראָפן אויף די דריי קערפערס, וועלכע זענען געלעגן צווישן די ביימער מיט באַרוועסע פּיס. דאָס איז געווען אַ סימן, אַז די פּאָליאַקן האָבן זיי דערמאָרדעט און דערנאָך אַראָפּ־געצויגן פון זיי די שטיוול.

דאָס איז געווען פאַר מאָטלען אַ שרעקלעכער קלאַפּ. אַזאַ ברוטאַליטעט האָט ער נאָך ביז דאָן נישט געזען. אַ צוזאַמענגעבראָכענער האָט זיך מאָטל צוריק־געקערט צו מיר אין מיין באַהעלטעניש און לאַנג נישט געקענט אַרויסרעדן קיין

וואָרט. זיין פּנים און זיין פּינצטער שווייגן האָט מיר גלייך געזאָגט, אַז עס האָט פּאַסירט עפּעס שרעקלעכס. איך האָב אים געזומען בעטן, ער זאָל מיר אַלץ דערציילן און ענדלעך איז מיר געלונגען ארויסצוקריגן פון אים וואָס ער האָט געזען און וואָס ער האָט איבערגעלעבט.

ביידע זענען מיר געבליבן זיצן צעבראָכענע און דערשלאָגענע, נישט געהאָט קיין כוח צו ווייטער און שוין נישט געוואָלן קיין טרער אין אונדזערע אויגן. דאָס האַרץ איז געוואָרן ווי פאַרגליווערט, פאַרשטיינערט פון אומגעהויערן צער און וויטיק.

אין באַהעלטעניש אויף אַ בוידעם

אונדזער באַהעלטעניש איז געווען אויף אַ בוידעם פון אַן אָפּגעלאָזטער הייזקע. עס האָט דאָרט געהערשט אַ מוראדיקע קעלט, וואָס האָט דורכגעפרירן די ביינער, אָבער מיר האָבן געווואָסט, אַז מיר מוזן זיך האַלטן שטאַרק און נישט לאָזן זיך אייבערעכן. דער ווילן צו לעבן איז אין יענע גרויסע געפאַרן מיט יעדן טאָג געוואָרן נאָך שטאַרקער. עס האָט געברענט אין אונדז דער דראַנג נאָך נקמה. מיר האָבן אַזוי שטאַרק געוואָלט זען מיט די אייגענע אויגן דעם סוף פון די דייטשן.

קיינער חוץ דעם פויער האָט נישט געוווסט וועגן דעם באַהאַלטעניש. דער פויער האָט געוווסט בלויז וועגן מיר, אָבער האָט נישט געהאָט קיין אַנונג, אַז מאָטל ליגט דאָ אויך אויפן בוידעם באַהאַלטן צוזאַמען מיט מיר. ער איז געווען זיכער, אַז מאָטל איז בייַ די פּאַרטיזאַנער אין וואַלד. דאָס איז אויך געווען די סיבה, וואָס ער האָט מיר דערלויבט זיך צו באַהאַלטן אויף זיין בוידעם. בייַנאַכט פלעגט מאָטל זיך אַראָפּכאַפּן פון בוידעם צו שאַפן עפּעס עסן. ער האָט זיך שטילערהייט אַרויסגעשאַרט און נאָך שטילער צוריקגעקומען, אַז קיינער זאָל אים נישט באַמערקן.

מיר טרעפן זיך אַן אויף אַ גרופּע רוסישע דיווערסאַנטן

עס איז געווען פרילינג 1943, ווען מיר זענען צוריק אַרויס אין וואַלד און אין אייגער אַ העלער לבנה־נאַכט, דער הימל איז געווען אויסגעשטערנט און מען האָט געקענט זען אַלץ, וואָס עס טוט זיך אין וואַלד, האָבן מיר פלוצים דערהערט אַ גערויש פון אַן אַראָפּלאָן. מיר האָבן געזען ווי דער אַראָפּלאָן קרייזט אַרום דעם וואַלד, אָבער מיר האָבן נישט געווווסט צי דאָס איז אַ רוסישער אָדער דייטשער אַראָפּלאָן. מיר זענען געווען פול מיט שרעק און עס האָט זיך אונדז אויסגעוויזן, אַז די דייטשן זוכן אונדז. נאָכדעם ווי זיי האָבן שוין געהאַט אויסגעקוילעט אַלע יידן, האָבן זיי זיך געיאָגט נאָך די רעשטלעך, וואָס האָבן זיך באַהאַלטן אין

וואַלד און מיר האָבן מורא געהאַט, אז דאָס זוכן זיי אונדז מיט עראָפלאַנען.

פלוצים האָבן מיר דערזען ווי פון עראָפלאַן שפרינגען אַרויס מענטשן און לאָזן זיך אַראָפּ מיט געעפנטע פאַראַשוטן. איינער פון זיי איז אַראָפגעפאַלן נעבן אונדז אויף א בוים. און האָט זיך דאָרט פאַרפלאָנטערט מיט די שטריק פון פאַראַשוט צווישן די געדיכטע צווייגן פון בוים. ער איז געבליבן הענגען צווישן די צווייגן און זיך נישט געקענט אויפפלאָנטערן.

מיט דער גרעסטער פאָרזיכטיקייט האָבן מיר זיך דערנענטערט צום בוים און מיר האָבן דערזען פאַר זיך אַ מאַן אין פולער באַוואָפענונג, מיט אַ מאַשינ־געווער און באַהאָנגען מיט האַנט־גראַנאַטן. ער איז געווען האַלב פאַרחלשט און מיר האָבן אים געהאָלפן אַראָפקריכן פון בוים.

עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז ער איז געווען לייכט פאַרוווּנדעט. די צווייגן האָבן אים צעגראַטשעט, צעריסן זיין הויט פון די הענט און פיס. מיר האָבן אים פאַרבאַנדאַזשירט די ווּנדן און געגעבן אַביסל וואַסער. וועז ער איז געקומען צו זיך, האָט ער זיך פאָרגעשטעלט אַלס קאָמענדאַנט פון אַ רוסישער דיווערסאַנטן־גרופּע, וואָס ציילט 5 מענטשן. ער האָט געזאָגט, אַז זיין נאָמען איז סערקיסאָוו און זייער ציל איז דורכצופירן סאַבאָטאַזש־אַקטן אין הינטערלאַנד פון די דייטשן.

דעם זעלבן טאָג זענען זיך צונויפגעקומען אויך די אַנדערע 5 רוסישע דיווער־סאַנטן און אין דעם זאגיניק, ווו מיר זענען געווען באַהאַלטן, האָבן זיי געשאַפן אַזאַ מין מיליטערישן שטאָב און אָפּגעהאַלטן זייער באַראַטונג. זיי האָבן מיט זיך געהאַט פאַרשידענע מאַפּעס און אַ ראַדיאָ, מיט וועלכן זיי האָבן זיך געקענט פאַרבינדן מיט רוסן אויף דער צווייטער זייט פראָנט־ליניע.

וועז עס איז צוגעפאַלן די נאַכט האָט זיך וויידער דערהערט אַ גערויש פון אַן עראָפלאַן. ווידער האָבן אונדזערע הערצער געגומען ציטערן, וועד ווייסט, צי דאָס איז נישט קיין דייטשער עראָפלאַן, וועלכער זוכט איצט די דיווערסאַנטן. די רוסן האָבן אונדז באַרואיקט מיט זייערע פריילעכע אויסגעשרייען, אַז דאָס זענען אונדזערע. דער קאָמאַנדיר האָט אויסגעשאָסן אַ סיגנאַל־ראַקעטע אין דער לופטן. דאָס איז געווען אַ צייכן פאַרן עראָפלאַן, ווו זיי געפינען זיך.

דער עראָפלאַן האָט אַנגעהויבן אַראָפלאָזן קאַסטנס, וועלכע זענען געווען אָנגעהאָנגען אויף פאַראַשוטן. די פּאַרטיזאַנער האָבן גיך ענומען צונויפזאַמלען די קאַסטנס און אויך זעק. דאָס זענען געווען קאַסטנס מיט אויפרייס־מאַטעריאַלן. די זעק זענען געווען פול מיט עסן און מלבושים.

אַזוי אַרום האָבן מיר זיך מיטאַמאָל געפונען צווישן אַ גוט־אויסגעשטאַטער רוסישער פאַרטיזאַנער־גרופּע. מיר האָבן זיך שטאַרק געפרייט און אונדזער מאָראַל

איז געשטיגן. די גאַנצע צייט, וואָס מיר זענען געווען אין וואַלד איז דאָך געווען אונדזער חלום צונויפטרעפן זיך מיט פּאַרטיזאַנער און קעמפן צוזאַמען מיט זיי קעגן די דייטשן.

די רוסן האָבן אונדז געגעבן געווער און מאָטל איז געוואָרן זייער וועגווייזער. ער האָט אויסגעצייכנט געקענט די גאַנצע געגנט, אין וועלכער ער איז דערצויגן געוואָרן זינט די פריע קינדער־יאָרן. פון צייט צו צייט האָבן מיר געטוישט די ערטער. אין די נעכט פלעגט מאָטל אַרויסגיין מיט עטלעכע פּאַרטיזאַנער דורכ־צופירן סאַבאָטאַזש־אַקציעס, אויפרייסן מיליטערישע טראַנספּאָרטן, באַן־ליניעס און פּאַרשידענע מיליטערישע אייניריכטונגען. זיי פלעגן אויך אויפרייסן בריקן, אָבער די גאַנצע צייט האָבן די פּאַרטיזאַנער זיך געהיטן נישט צו טרעפן זיך פּנים אל פּנים מיט די דייטשן. זיי האָבן אויך אויסגעמיטן צו באַווייזן זיך פּאַר די פּאָליאַקן, וועלכע האָבן געווּוסט, אַז אין דער געגנט געפינען זיך פּאַרטיזאַנער.

פון אויער צו אויער פלעגן די פויערים זיך דערציילן, אַז דער ייד מאָטעק פון ריקי גייט אַרום מיט מאַשינגעוועהר און פירט אָן מיט אַ גרופּע פּאַרטיזאַנער. מאטעק איז געוואָרן אַ לעגענדאַרע געשטאַלט צווישן די פויערים פון דער אַרומיקער געגנט.

די פּארטיזאנער פארלאָזן אונדז

עס האָט זיך אָנגערוקט דער ווינטער 1943/44 און די רוסישע פּאַרטיזאַנער האָבן פלוצים באַקומען אַ באַפעל אָפּצוטראָגן זיך פון וואַלד און אַוועק אין אַנדערע וועלדער. אונדז איז געוואָרן אומעטיק אויפן האַרצן. די גאַנצע צייט, וואָס מיר זענען געווען צוזאַמען האָבן מיר זיך צונויפגעלעבט ווי איין משפּחה, עס האָבן אונדז פּאַרבונדן די געמיינזאַמע געפאַרן, די געמיינזאַמע נקמה־אַקציעס. אָבער זיי האָבן מיך נישט געקענט מיטנעמען, בלויז מאָטלען. ער האָט מיך נישט געוואָלט איבערלאָזן אַליין און מיר האָבן דערפאָר געמוזט זיך צעשיידן מיט אַ שוועך האַרץ.

ווידער זענען מיר געבליבן אַליין אין וואַלד. עס איז געפאַלן דער ערשטער שניי און מיט יעדן טאָג איז געוואָרן אַלץ קעלטער. איך האָב זיך פאַרקילט און באַקומען הויכן פיבער. מאָטל האָט מיך ביינאַכט גענומען אויף זיינע פלייצעס און אַוועקגעפירט קיין אוסמעלין, צום פּריץ ניעדזשעלסקיס הויף.

ניעדזשעלסקי האָט מיך אַרויפגעפירט אויפן בוידעם אין דער שטרענגסטער געהיימניש, אַז עס זאָל מיך חלילה נישט דערזען קיין פרעמד אויג. פאַר ניעדזשעלסקין האָט דאָס געהייסן, אַז איך אַליין וועל בלייבן אויפן בוידעם ביז איך וועל ווערן געזונט. דאָקטער מאָטל גייט צוריק אין וואַלד צו די פּאַרטיזאַנער.

דאָס איז געווען אי אַן אויסרייד אזן אי אַ ווארענונג, אַז ער זאָל וויסן, אַז מיר זענען אונטער דער השגחה פון די פּאַרטיזאַנער.

פאַקטיש זענען מיר ביידע געווען באַהאַלטן אויפן בוידעם. אין די נעכט האָט מאָטל זיך אַראָפגעכאַפּט, שטיל, קיינער זאָל נישט באַמערקן אזן שטילערהייט אַרייַנגעשאַרט זיך אין ניעדזשעלסקיס הויז, מאַכנדיק דעם אָנשטעל, אַז ער קומט גלייך פון וואַלד. לאַנג האָט אָבער דער שפּיל נישט געקענט אָנגיין. אַרויפּ־קומענדיק אויפן בוידעם, ווען ער האָט מיר געברענגט עסן, האָט ניעדזשעלסקי באַמערקט מאָטלען, אָבער ער האָט זיך נישט געמאַכט וויסנדיק.

דער ווינטער איז געווען אַ שווערער, די קעלטן זענען געווען נישט צום דערטראָגן. איך האָב כמעט נישט געקענט רירן מיט די פיס. אין משך פון די לאַנגע טעג אזן נעכט האָבן מיר צווישן זיך נישט אויסגערעדט קיין וואָרט, וויל נישט איינמאָל האָט געטראָפן, אַז די דייטשן זענען געקומען צו ניעדזשעלסקין אויף אַ באַזוך. אזן קוים וואָלט צו זיי דערגאַנגען דער מינדעסטער שארך, וואָלט דאָס באַדייט אַן אומגליק נישט בלויז אויף אונדז נאָר אויך פאַר ניעדזשעלסקין, וועלכער וואָלט דערפאַר באַצאָלט מיט זיין קאָפּ.

די באפרייאונג

ענדלעך האָט זיך דערנענטערט דער זומער 1944. מאָטל איז אַראָפּ פון בוידעם אזן איך בין געבליבן אַליין, וויל איך האָב זיך נישט געקענט רירן. איך בין געווען זייער אָפּגעשוואַכט. אין חודש יוני 1944 האָט מען שוין געהערט ווי עס דער־נענטערן זיך די אָפּהילכן פון דער אַרטילעריע־שיסעריי. די דונערן האָבן זיך געהערט וואָס אַמאָל נענטער אזן נענטער. איינמאָל איז מאָטל געקומען צו מיר אויפן בוידעם מיט אַ פרייד, אַז די דייטשן אַנטלויפן, ציען זיך צוריק אויף דער אַנדערער זייט וויסל. די רוסישע אַרמיי דערנענטערט זיך צו אונדז.

דעם 24־טן יולי 1944 זענען אָנגעקומען די ערשטע רוסישע פּאַטרולן קיין אוסמעלין. מיר זענען אַראָפּ פון בוידעם. אויסגעמאַטערטע אזן צעברָאכענע האָט אונדז אָבער געשטאַרקט דאָס געפיל פון באַפרייאונג. ענדלעך האָבן מיר דערלעבט צו זען ווי עס ווערט צעשמעטערט דאָס דייטשע מיליטער. דאָס האָט אונדז געגעבן כוח אויסצוהאַלטן אזן באַזיגן אונדזער פיזישן מצב, וואָס איז געווען גענוג קלאָגעדיק.

צוריק אין ריקי

מיר זענען גלייך אַוועק אין דער ריכטונג פון אונדזער שטעטל ריקי. אין האַרצן האָבן מיר נאָך געקלאַמערט זיך אין אַ פונק פון האָפענונג: אפשר איז

דאָך עמיץ געבליבן פון אונדזערע גרויסע משפחות. אַנקומענדיק אין שטעטל איז פאַר אונדז מיט דער גאַנצער שארפקייט קלאָר געוואָרן, אַז קיינער, קיינער פון אונדזערע ביידנס משפחות איז נישט געבליבן לעבן. מיר זענען געבליבן אַליין.

עלנטע און דערשלאָגענע האָבן מיר פאַרלאָזט ריקי, אונדזער געבורט־שטעטל, ווו אונדזערע עלטערן און זיידעס זענען געבוירן געוואָרן, געלעבט אַ וואַרעם יידיש לעבן. מיר האָבן זיך אָפגעגעבן אַ חשבון, אַז איבער אונדזערע קעפ שוועבט נאָך די געפאַר פון טויט. די פאָליאַקן, דערוויסנדיק זיך, אַז מאָטעק איז דאָ אין ריקי, האָבן זיי געגומען פלאַנירן אים צו דערהרגענען. די ידיעות וועגן דעם זענען גיך דערגאַנגען צו אונדז און מיר האָבן זיך גלייך אָפגעטראָגן.

מאָטל באַפרייט דעם פריץ ניעדזשעלסקי פון טויט־אורטייל

מיר זענען אַוועק קיין לובלין ווו עס האָבן זיך אָנגעהויבן צונויפקומען רעשטלעך אָפגעראַטעוועטע יידן פון דער אַרומיקער געגנט. מיר האָבן זיך דערוווסט, אַז די נייע פוילישע מאַכט האָט אַרעסטירט דעם פריץ ניעדזשעלסקי פון אוסמעליץ און אים פאַראורטיילט צום טויט. פאַר אונדז איז קלאָר געוואָרן, אַז עס גייט געשען אַ שרעקלעכע עוולה, אַ מאָרד איבער אַן אומשולדיקן און גוטן

לאָדזש 1945 — מאָטל פישטיין אין מונדיר פון אַ פוילישן אָפיציר (ערשטער רעכטס) מיטן דעמאָלטיקן פרעמיער פון פוילן, ווליאַדיסלאָוו גאָמולקאַ און מיטן לאָדזשער שטאָט קאָמענדאַנט, מאַיאָר סערקיסאָוו, מאַרשאַל פון דער פוילישער אַרמיי, ראלאַ זשימיאָרסקי און פרעזידענט פון פוילן, באָלעסלאָוו ביערוט.

מענטש. מאָטעק האָט געזאָגט, אַז ער מוז אַלץ טון אָפּצוראַטעווען ניעדזשעלסקין, וועלכער האָט מאָר אונדז אַזויפיל געטון, האָט איינגעשטעלט זיין לעבן, כדי אונדז צו ראַטעווען.

מאָטל איז גלייך אַוועק קיין שעדלעץ, וווּ ניעדזשעלסקי איז געווען אַרעסטירט. דאָרט האָט ער זיך דערוווּסט, אַז ניעדזשעלסקיס אַרעסט איז געקומען צוליב דעם, וואָס ער איז געווען אַ רייכער גוטבאַזיצער. דערצו איז צוגעקומען דער פּאַקט, וואָס זיין איידעם איז געווען דער באַוווּסטער פּוילישער גענעראַל שיקאָרסקי, וועלכער האָט אַרויסגעפירט די פּוילישע אַרמיי פון רוסלאַנד און איז דערנאָך אויף אַ מיסטעריעזן אופן אומגעקומען אין אַ לופט־קאַטאַסטראָפע.

עס האָט אויסגעזען, אַז קיין שום כוח קען אים נישט אָפּראַטעווען פון טויט. אָבער מאָטל האָט זיך איינגעעקשנט, האָט איינגעלייגט וועלטן, איז אָנגעקומען צו דִי רייכטער און צו די העכסטע שפּיצן פון דער פּוילישער אַרמיי, ביז עס איז אים גענונגען דורכצופירן די פּולשטענדיקע באַפרייאונג פון ניעדזשעלסקין.

פּוילישע באַנדיטן לויערן

אין לובלין האָבן מיר אויך נישט געקענט לאַנג בלייבן, ווייל מיר האָבן זיך דערוווּסט, אַז די פּאָליאַקן פון ריקי זוכן אַרום מאָטלען און ווילן אים דערמאָרדן.

דאָס איז געווען אין אַ ווינטער־טאָג, וועט אין אונדזער שטוב האָבן זיך באַוויזן דריי פּאָליאַקן פון ריקי, מיט רעוואָלווערן אין די הענט האָבן זיי זיך געוואָנדן צו מיר און שטרענג געפרעגט: "וווּ איז מאטעק?"

צום גליק איז מאָטל דעמאָלט נישט געווען אין שטוב. זיי האָבן זיך אַוועק־געזעצט וואַרטן. זיי זענען אַזוי געזעסן לאַנגע שעהן, אָבער זעענדיק, אַז מאָטל באַווייזט זיך נישט, זענען זיי אַוועק און געזאָגט, אַז זיי וועלן נאָך צוריקקומען.

מאָטל וועלט פּארטיעטער פון לאדזשער שטאט־קאמענדאנט

נאָך דעם פּאַל זענען מיר אַוועק קיין לאָדזש, וווּ עס האָט זיך קאָנצענטרירט די שארית הפּליטה פון פּוילישן יידנטום. מאָטל איז אַוועק אין דער קאָמענדאַטור ביים לאָדזשער שטאָטראַט דערליידיקן זיינס אַן ענין. דאָרט האָט ער באַמערקט אַ פּנים, וואָס איז אים געווען זייער באַקאַנט. דאָס איז געווען אַן אָפּיציר אין דער ראַנגע פון אַ מאַיאָר. וועט זייערע בליקן האָבן זיך צונויפגעטראָפן, האָבן ביידע גלייך אויסגעשריגן:

"סערקיסאוו!"

"מאטעק!"

זיי זענען זיך אַרויפגעפאַלן אויף די העלדזער, אַרומגענומען און זיך צעקושט

מאָטל פּליט קיין ישׂראל — אין יאָר 1948

די אַרומיקע אָפּיצירן האָבן געקוקט פּאַרוווּנדערט אויף דער דאָזיקער סצענע און נישט געוווּסט וואָס דאָ האָט פּאַסירט.

די באַגעגעניש איז געווען זייער אַ רירנדיקע. ביידן האָבן געבונדן געמיינזאַמע איבערלעבענישן, געפּאַרן, וואָס ביידע האָבן צוזאַמען דורכגעמאַכט, צענדליקער פּאָלן וועג איינער האָט דעם אַנדערן געראַטעוועט דאָס לעבן. דער מאַיאָר, סורקיסאָוו איז דעמאָלט געווען דער לאָדזשער שטאָט־קאָמענדאַנט און האָט גלייך אַריינגענומען מאָטלען צו זיך אין קאַבינעט. דאָרט האָט מען פּאַרשטייט זיך געעפּנט אַ פּלעשל בראָנפן און געטרונקען לחיים. דאַן האָט סערקיסאָוו אויס געצייכנט מאָטלען און געגעבן אים דעם ראַנג פון פּאָרוטשניק.

מאָטל איז געבליבן אַרבעטן ביי אים אַלס וויצע־קאָמענדאַנט פון דער שטאָט לאָדזש. ער איז גיך געוואָרן אַ באַקאַנטע פיגור צווישן די לאָדזשער יידן, וועלכע האָבן געוווּסט, אַז ביי יעדן שווערן פּראָבלעם קען מען זיך וועגן צום יידישן וויצע־קאָמענדאַנט מאָטל.

אין יענער צייט האָט מאָטל פיל געהאָלפן אין דער "בריחה", האָט אויס־געאַרבעט דורכפאָר־פּאַפּירן אויף אַריבערצופירן יידן קיין דייטשלאַנד.

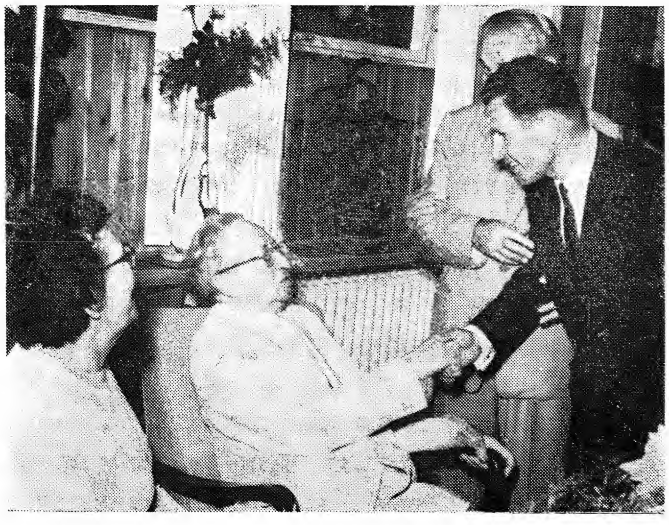
די גאַנצע צייט האָט מאָטל זיך אָפגעגעבן אַ חשבון, אַז ער געפינט זיך אַן אַרומגערינגלטער פון אַנטיסעמיטן. ער האָט געזען ווי דער אַנטיסעמיטיזם שטייגט פון טאָג צו טאָג און אַז דער באָדן ברענט ממש אונטער די פיס. ער האָט דערפאַר באַשלאָסן צו פאַרלאָזן פוילן.

מיר זענען עולה קיין ישראל

מיר זענען דאָן אַוועק קיין דייטשלאַנד. אַ קורצע צייט געווען אין בערלין און דערנאָך אַריבער קיין ציילסהיים, נעבן פראַנקפורט. ציילסהיים איז דאָן געווען אַ דורכגאַנגס־לאַגער פאַר דער שארית הפליטה. דאָס איז געווען אַזאַ מין עמי־גראַציע־פונקט פאַר יידן, וועלכע זענען פון דאָרטן געפאָרן אין פאַרשידענע עקן וועלט, ווער אין די פאַראייניקטע שטאַטן, ווער קיין קאַנאַדע און ארץ־ישראל. עס איז אויך געווען אַן אונטערגרונט־באַוועגונג, וואָס האָט אויף פאַרשידענע וועגן אַנטיילגענומען אין קאַמף פאַר דער אַנטשטייאונג פון דער יידישער מדינה. מאָטל האָט געהערט צו די אַקטיווסטע אַנטיילנעמער.

אין יאָר 1948, ווען עס איז פראָקלאַמירט געוואָרן די יידישע מדינה און עס זענען אויסגעבראָכן אין ישראל שווערע קאַמפן, איז מאָטל אָפגעפלויגן מיט אַן עראָפלאַן קיין ישראל.

נאָך אַ געווייסער צייט האָט מאָטל אָנגעהויבן אַרומקוקן זיך און גלייך

מאָטל פישטיין באַזוכט דעם פרעזידענט פון דער יידישער מדינה
יצחק בן־צבי ז"ל

געגומען זיך צו פאַרשידענע אינוועסטיציעס, באַזונדערס ביים בויען הייזער. איך מיט מיינע דריי קינדער זענען מיר באַלד אויך אַוועק קיין ישראל.

אין יאָר 1951 האָבן מיר זיך באַזעצט אין טאָראָנטא, קאַנאַדע, ווו מאָטל האָט זייער מצליח געווען אין די געשעפטן, אין וועלכע ער האָט זיך אַריינגעלאָזט און מיר וואָלטן געקענט לעבן גליקלעך ווען נישט דאָס שווערע אומגליק, וואָס איז אויף אונדז געקומען אַזוי אומגעריכט און האָט מיין מאָטלען פלוצים אַוועק־ געריסן פון אונדז.

ער איז נאָך געווען אַזוי יונג און פול מיט איניציאַטיוו. ער איז אַלט געווען אינ־ גאַנצן 53 יאָר. ער איז געשטאָרבן דעם 22־טן נאָוועמבער 1970.

עס איז געווען זיין ווונטש צו קומען צו קבורה אין ישראל און מיר האָבן זיין לעצטן ווונטש דערפילט און געברענגט אים צו קבורה אויפן הר המנוחות אין דער הייליקער שטאָט ירושלים, וואָס איז אים געווען אַזוי טייער און ליב.

תהיה נפשו צרורה בצרור החיים.

